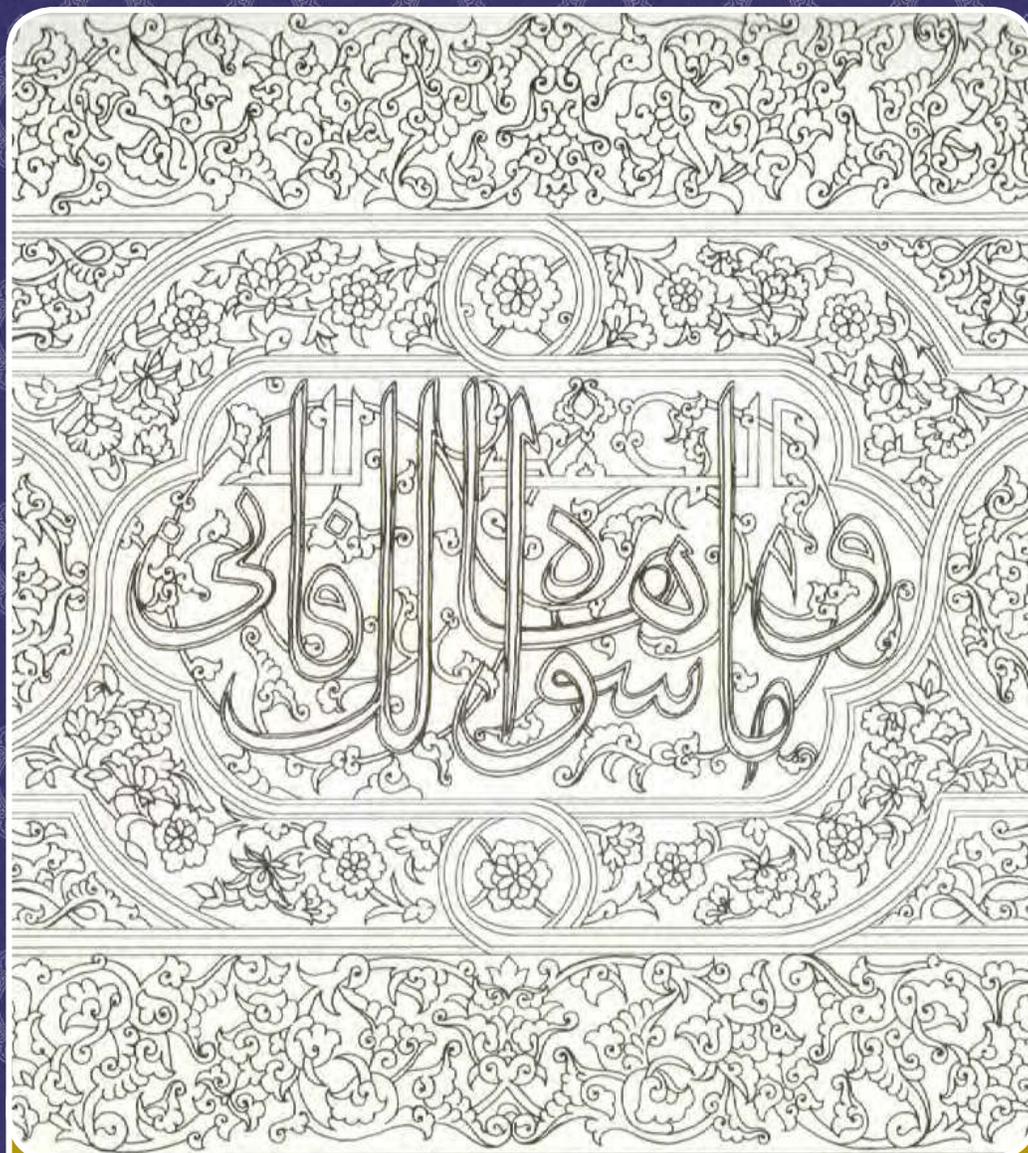

بخش پنجم؛ تازه درگذشتگان

بخشی از طراحی‌های کتیبه‌ صندوقی مزار بایسنغمیرزا در گازرگاه هرات

حیف دانا مردن و افسوس نادان زیستن

در سوگ پژوهشگر برجسته دکتر محمدحسین بهروز

دکتر محمدحسین بهروز عضو پیشین انجمن تاریخ افغانستان و انستیتوت شرق شناسی اکادمی علوم شوروی یکی از بهترین مصححان و پژوهشگران کشور چندی پیش در ۱۶ جولای ۲۰۱۹ درگذشت. او به حتم آخرین فرد از کاروان مصححان و نسخه شناسان افغانستان از نسل گذشته بود. او آثار بسیار ارزشمندی را از جمله بخش هایی از شاهنامه فردوسی، دیوان صائب تبریزی، دیوان میلی مشهدی، دیوان ابوطالب مایل برنابادی، تذکره الشعراي ملاقاتی هروی و ... را تصحیح کرده است. با تأسف که هیچ کدام از این آثار تا کنون اقبال چاپ نیافته است. جز این ها باید به برخی از پژوهش های ارزنده این محقق توانا از جمله بررسی ترکیبات دیوان بیدل و دیوان حافظ، بررسی زندگی و آثار مولانا حسین واعظ کاشفی سبزواری و ... اشاره کنیم.

او مجموعه نفیسی بالغ بر دو صد میکروفیلم از نسخه های خطی از کتاب خانه ها و موزیم هایی چون بریتانیا، اندیا آفیس، بادلیان، چستربیتی، پاریس، برلین، فلورانس، بولونی، تهران، لنین گراد، دوشنبه، تاشکند، باکو و ... در اختیار داشت که در طی بیش از شش دهه از پژوهش و تحقیق گرد آورده است. از سرنوشت این میکروفیلم ها و هم چنین کتاب خانه شخصی او هیچ خبری در دست نیست.

حدود یک سالی و استفاده از روش های گوناگون طول کشید تا من بالاخره توانستم شماره تماس دکتر بهروز را بیابم. روزها پشت سر هم به خانه اش تماس می گرفتم و کسی پاسخ نمی داد تا این که بالاخره دوست عزیزم عبدالحکیم غوریانی با وجود همه گرفتاری ها و در این روزگاری که هر کس مشغول خود است، این زحمت را به جان خرید و صدها کیلومتر از هامبورگ آلمان به هلند سفر کرد تا از نزدیک با دکتر بهروز دیداری داشته باشد. هدف سفر ایشان به درخواست من دریافت اطلاعات از کارهای چاپ نشده دکتر بهروز و گفت و گو با

دکتر محمدحسین بهروز در سال‌های میانی دههٔ سی؛ کابل.

ایشان و طرح چند پرسش بود. دوست من بالاخره بعد از سرگردانی‌های بسیار منزل استاد را یافت و آن‌جا بود که من هم برای نخستین بار توانستم که با استاد چند کلمه‌ای صحبت کنم که برایم غرورآفرین است. اما دریغ که دیر شده بود و استاد نتوانست به ما کمک کند. حافظه درست کار نمی‌کرد اما چند سوال که از او پرسیدم حتی در آن آخرین ماه‌های عمر هوش و

احاطه‌اش را در ادبیات به نمایش گذاشت. به هر روی ما سرانجام ندانستیم که این همه آثار چاپ نشده او کجاست و چرا و به چه دلیل تا کنون چاپ نشده است. در مجموعه کتاب‌های ایشان در هلند از آن جمله آثار چیزی وجود نداشت. اکنون که دیگر استاد هم رفت تنها راه چاره این است که با کمک فرزند استاد بهروز که مقیم مسکو است و یاری برخی دوستان، به کتابخانه بخش افغانستان‌شناسی انستیتوی خاورشناسی اکادمی علوم روسیه در مسکو مراجعه شود تا شاید این آخرین تیر ما به سنگ باز نخورد. چاپ و نشر آثار محمدحسین بهروز در افغانستان یک ضرورت مبرم است. نسخه‌های مورد استفاده او در تصحیح متون منحصر به فرد است. دیوان ابوطالب مایل که هیچ در دنیا دیگر نسخه‌ای تا کنون نمی‌شناسیم و دیوان صائب و میلی را هم قطعاً متفاوت از دیوان این دو شاعر به تصحیح محمد قهرمان کار کرده است. در سال‌های نخست دهه سی آن زمان که بهروز دانشجوی ادبیات بود، از او یکی دو مقاله دیدم که قوی و پرمایه است. این نشان می‌دهد که این پژوهشگر ارجمند از همان سال‌های تحصیل می‌خواند و می‌نوشت که تا سال‌های پایانی عمر ادامه یافت. قوت چندین مقاله‌ای که از او در دسترس است مرا امر می‌کند به این که باید مجموعه مقالات این شخص گردآوری شود. کاری که امیدوارم روزی بتوان آن را با کمک دوستان عملی کرد.

زندگی‌نامه کوتاه

محمدحسین بهروز فرزند غلام بهاء‌الدین خان زرگر در سال ۱۳۰۸ شمسی در گذر خوابگاه کابل تولد یافت. تعلیمات ابتدایی وی خانگی بوده، بعداً در مسجد پل خشتی درس گرفته و در مکتب نمره هفت تا به صنف سوم رسیده است. از آن مکتب به لیسه نجات تبدیل شده و در سال ۱۳۲۷ از آن جا فارغ التحصیل شد.

در سال ۱۳۲۸ به دانشکده ادبیات شامل شد. در سال‌های ۱۳۲۹-۱۳۳۰ نماینده افتخاری اخبار «ندای خلق» در جلسات شورای ملی بود. در همین سال‌ها نماینده دانشجویان دانشکده ادبیات و عضو کمیته ادبی اتحادیه انتخاب گردید. در سال ۱۳۳۲ از فاکولته ادبیات فراغت حاصل کرده، به مکتب استقلال و وظیفه معلمی اختیار کرد. در پایان سال ۱۳۳۳ به حیث منشی معلمین اجتماعی افغانستان در کارگاه زمستانی پروفیسوران تیم کولمبیا یونیورسیتی امریکا انتخاب گردید. دو سال در مکتب دارالمعلمین و ابن سینا وظیفه معلمی داشت، بعداً تا سال ۱۳۳۶ مدیر مسئول مجله «معادن و صنایع» بود.

از سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۴۳ در انجمن تاریخ افغانستان به حیث عضو انجمن اجرای وظیفه کرد و

نامه بایسنغر، شماره نخست، ۱۳۹۸ خورشیدی

در همین سال برای تحصیل به شوروی رفت. در سال ۱۳۴۸ دکترای خود را در رشته فیلولوژی در انستیتوت شرق‌شناسی اکادمی علوم اتحاد شوروی در مسکو اخذ کرد. به خواهش ریاست انستیتوت و موافقت سفارت افغانی به حیث مشاور علمی افغان‌شناسی مقرر شد، پس از دو سال فعالیت علمی به تقاضای سکرتر سفارت از کار انستیتوت سبکدوش گردیده، مدت سه سال در پولند، لبنان، آلمان، فرانسه و شوروی آواره بود.

در سال ۱۳۵۴ حق اقامت قانونی را در مسکو حاصل کرد، دوباره به حیث کارمند ارشد علمی مقرر شد و تا قبل از مهاجرت در همان انستیتوت شرق‌شناسی به کار علمی خود ادامه داد. بهروز در سال ۱۹۹۹ به هلند کوچید و در آن جا تا چندی پیش زندگی می‌کرد.

آثار دکتر محمد حسین بهروز

- تصحیح انتقادی دیوان صائب تبریزی
 - تصحیح انتقادی تذکره الشعرا قاطعی هروی بر اساس نسخه منحصر به فرد کتاب‌خانه بودلیان انگلستان
 - تصحیح انتقادی جلد پنجم و هشتم شاه‌نامه فردوسی
 - تدوین فرهنگ شاه‌نامه فردوسی در نه جلد
 - تصحیح انتقادی دیوان میلی هروی از روی دست‌نویس موزیم بریتانیا و کتاب‌خانه امپراتوری آلمان
 - زیست‌نامه و آثار مولانا حسین واعظ کاشفی سبزواری به زبان روسی
 - زیست‌نامه و آثار احمد ذکی ولیدی طوغان
 - ضرب‌المثل‌های مروج افغانستان
 - ترکیبات دیوان غزلیات عبدالقادر بیدل
 - ترکیبات دیوان حافظ شیرازی
- او سرانجام در ۱۶ جولای ۲۰۱۹ در هلند درگذشت و جسدش را به مسکو انتقال دادند و در آن جا به خاک سپردند. رخت بریستن او از این خاک در افغانستان هیچ بازتابی در بین عالم و عامی، دولت و رعیت نداشت و اصلاً کس ندانست که او «چه گفت و با که گفت و از کجا بود»^۱.

۱. اقبال لاهوری، ارمان حجاز.